

Ελληνική μειονοτική πολιτική: Η αναχρονιστική στάση και τα αίτιά της

ΑΛΕΞΗΣ ΗΡΑΚΛΕΙΔΗΣ

ΣΤΗ ΜΕΤΑΔΙΠΟΛΙΚΗ εποχή τα μειονοτικά και εθνοτικά προβλήματα απασχολούν όλο και περισσότερο τα κράτη και τη διεθνή κοινωνία. Η πρόληψη, αντιμετώπιση («διαχείριση») και ειρηνική επίλυση τέτοιων προβλημάτων θεωρείται πλέον κεντρικό ζήτημα. Μάλιστα, η αυστηρή τήρηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η προστασία των μειονοτήτων –πέρα από ηθική και διεθνής νομική υποχρέωση όλων των κρατών– θεωρείται απαραίτητη τόσο για την πρόληψη όσο και την αποτελεσματική και βιώσιμη επίλυση εθνοτικών διενέξεων. Η αντίθετη πολιτική, στο όνομα του εθνικού συμφέροντος ή της εθνικής ομογενοποίησης και αφομοίωσης, λογίζεται ανάρμοστη και κοντόφθαλμη, η δε στυγνή καταπίεση των μειονοτικών ομάδων και, γενικότερα, η εθνοκάθαρση ή η «εθνοκτονία» (ethnicide, δηλαδή η πολιτισμική γενοκτονία) καταδικάζεται και θεωρείται απειλή για την ειρήνη και τη σταθερότητα.

Στα πλαίσια αυτά μπορεί να μιλήσει κανείς όχι μόνο για εσωτερική μειονοτική ή εθνοτική πολιτική των κρατών αλλά και για αντίστοιχη εξωτερική πολιτική. Η πυχή αυτή της εξωτερικής πολιτικής καλύπτει κυρίως τρία θέματα (α) την πολιτική έναντι ομοεθνών μειονοτήτων σε άλλες χώρες, (β) την πολιτική έναντι μη ομοεθνών μειονοτήτων και εθνοτικών-μειονοτικών προβλημάτων και (γ) τη στάση της χώρας σε διεθνείς οργανισμούς και διασκέψεις, όταν διαμορφώνονται κανόνες συμπεριφοράς των κρατών αφενός έναντι των μειονοτήτων αφετέρου έναντι διεθνών θεσμών και μηχανισμών προστασίας των μειονοτήτων.

Α. Η ελληνική μειονοτική-εθνοτική πολιτική

Το συνολικό συμπέρασμα που θα μπορούσε κανείς να συνάγει για τη μεταπολεμική ελληνική μειονοτική ή εθνοτική πολιτική είναι η αναχρονιστική αντιμειονοτική στάση τόσο στην εσωτερική της πολιτική όσο και στην εξωτερική της συμπεριφορά έως τις αρχές του 1991¹. Το γεγονός αυτό είναι αξιοπερίεργο αν αναλογισθούμε ότι στη μεταπολεμική περίοδο η χώρα διαθέτει, για πρώτη φορά, αξιοζήλευτη εθνοτική ομοιογένεια. Ωστόσο η στάση απέναντι στις μειονότητες είναι πιο προσεκτική και πιο αρνητική συγκρινόμενη με

την προηγούμενη περίοδο του μεσοπολέμου. Στο μεσοπόλεμο το μειονοτικό πρόβλημα ήταν πραγματικό (ακόμη και μετά τις ανταλλαγές πληθυσμών με τη Βουλγαρία και την Τουρκία οι μειονοτικές ομάδες έφταναν το επτά με οκτώ τοις εκατό του πληθυσμού και ήταν συγκεντρωμένες κυρίως σε παραμεθόριες περιοχές) με αλυτρωτική επιπλέον διάσταση, ειδικά από την πλευρά της Βουλγαρίας και της σερβοκρατούμενης Γιουγκοσλαβίας².

Από την άνοιξη του 1991 και έπειτα, παρατηρείται πάντως μία αξιοσημείωτη πλην όμως όχι ριζική ή συνολική αλλαγή πολιτικής.

Α.1 Η επίσημη εσωτερική μειονοτική πολιτική

Η επίσημη θέση της Ελλάδας, κατά το δεύτερο ήμισυ του 20ού αιώνα, είναι ότι στο έδαφος της χώρας υπάρχει μόνο μία μειονότητα, η οποία μάλιστα χαρακτηρίζεται ως θρησκευτική, η «μουσουλμανική μειονότητα», όπως ορίζεται από τη Συνθήκη της Λωζάννης (ασχέτως αν το πνεύμα της Συνθήκης ήταν διαφορετικό, στόχευε στο να υποδηλώσει την εθνική και όχι τη θρησκευτική συνείδηση)³. Η μειονότητα δεν αναγνωρίζεται στο σύνολό της ή εν μέρει ως «τουρκική» εθνοτική ή εθνική μειονότητα (με εξαίρεση τη δεκαετία του 1950). Από το 1991 και έπειτα, γίνεται αποδεκτό ότι η μουσουλμανική μειονότητα αποτελείται από τρεις «εθνοτικές ομάδες», την «τουρκόφωνη», «τουρκογενή» ή «τουρκικής καταγωγής» (όχι «τουρκική»), την πομακική και τους μουσουλμάνους Αθίγγανους. Υποστηρίζεται ότι τα δικαιώματα της μουσουλμανικής μειονότητας είναι πλήρως κατοχυρωμένα και τόσο εκτεταμένα ώστε να υπερβαίνουν ακόμη και τις σχετικές ευρωπαϊκές διατάξεις περί μειονοτικών δικαιωμάτων. Οι γλωσσικές ή πολιτισμικές ομάδες, που στο 19ο αιώνα και στις πρώτες τέσσερις δεκαετίες του 20ού αιώνα, ήταν ευδιάκριτες, όπως οι Κουτσόβλαχοι, οι Αρβανίτες (Αλβανόφωνοι), οι Τσάμηδες (Μουσουλμάνοι Αρβανίτες), οι Σλαβόφωνοι, οι Εβραίοι και οι Αρμένιοι έφυγαν ή έχουν πλήρως ενσωματωθεί (και μάλιστα οικειοθελώς) στον ελληνικό «εθνικό κορμό» και διαθέτουν, στο σύνολό τους, αδιαμφισβήτητη ελληνική εθνική συνείδηση. Αυτό συμβαίνει και με τους

Αθίγγανους ή Τσιγγάνους (στην Ελλάδα δεν είναι γνωστό ως Ρομά) που όμως δεν αποτελούν εθνική ή εθνοτική μειονότητα, αλλά ευδιάκριτη κοινωνική ομάδα ή κοινωνική μειονότητα. Όσο για τους Τσάμηδες το ζήτημα δεν υφίσταται μια και «έφυγαν στο σύνολό τους» στο τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου λόγω της συνεργασίας τους με τον κατακτητή. Το άλλο μειονοτικό ζήτημα της μεταπολεμικής Ελλάδας είναι, ως γνωστόν, οι Σλαβόφωνοι ή Σλαβομακεδόνες («Μακεδονοσλάβοι» κατά την ορολογία που επικρατούσε στο μεσοπόλεμο). Η ύπαρξή τους αναγνωριζόταν μέχρι και το 1951. Η τελευταία απογραφή του 1951 τους αναφέρει, με βάση τη γλώσσα, ως ομιλούντες τη «Σλαβική» (sic), σαν να αποτελούσαν τα σλαβικά γλώσσα και όχι οικογένεια γλωσσών. Έκτοτε την περίπτωσή τους καλύπτει επίσημα ένα πέπλο μυστηρίου. Υποστηρίζεται ότι η μεγάλη πλειοψηφία των Σλαβοφώνων έφυγαν καταρχήν με την εκούσια ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας (δεκαετία του 1920), και στη συνέχεια κατά τη διάρκεια του ελληνικού εμφύλιου. Γίνεται δεκτό – και μάλιστα με δυσκολία – ότι υπάρχουν μερικοί «δίγλωσσοι» στη βορειοδυτική Μακεδονία, που εκτός από ελληνικά μιλούν και ένα «σλαβικό ιδίωμα», όμως στη συντριπτική τους πλειοψηφία διαθέτουν ελληνική εθνική συνείδηση παρά το γεγονός ότι κάποιοι προσπαθούν να τους προσδιορίσουν ως σλαβική ή «μακεδονική» μειονότητα. Κατά μία άλλη εκδοχή, προορισμένη για διεθνή ακροατήρια, υπάρχουν κάποιοι Έλληνες σλαβόφωνοι⁴ δίγλωσσοι, ορισμένοι από τους οποίους ίσως να μην διαθέτουν ελληνική εθνική συνείδηση αλλά αυτοί είναι ελάχιστοι (μερικές εκατοντάδες) ώστε να μην μπορούν να αποτελέσουν ευδιάκριτη «εθνοτική» ή «εθνική» μειονότητα.

Α.2 Η εξωτερική μειονοτική πολιτική

Στο πλαίσιο της διαμόρφωσης διεθνών κανόνων, μηχανισμών και θεσμών για την προστασία των μειονοτήτων, η Ελλάδα τηρούσε μεταπολεμικώς, σταθερά και με συνέπεια, αρνητική στάση μέχρι και το 1990. Να σημειωθεί ότι η επιφυλακτική ή αρνητική στάση ήταν στην αρχή η θέση της πλειοψηφίας των κρατών από το 1945 έως τις αρχές της δεκαετίας του 1980 (η γνωστή φιλομειονοτική στάση της Γιουγκοσλαβίας αποτελούσε την εξαίρεση). Έκτοτε όμως η διεθνής κοινωνία, και ιδιαίτερα η Ευρωπαϊκή, ευαισθητοποιείται στα θέματα αυτά. Πλην όμως η Ελλάδα συνεχίζει να συντάσσεται με το «αντιμειονοτικό» στρατόπεδο και μάλιστα ως πρωταγωνιστής, με χώρες όπως η Βουλγαρία υπό τον Ζίβκοφ, η Ρουμανία υπό τον Τσαουσέσκου και η Τουρκία. Η Ελλάδα υποστηρίζει ότι η ύπαρξη –ή η μη ύπαρξη– μιας μειονότητας είναι ζήτημα νομικό και μόνον. Ορίζεται από το δίκαιο της χώρας ή από διεθνή συνθήκη (π.χ. Συνθήκη Λωζάννης). Δεν δέχεται δηλαδή τη θέση που έχει υποστηριχθεί ακόμη και στο νομικό πεδίο, ήδη από το μεσοπόλεμο (από το Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης το 1935), ότι η

ύπαρξη μιας μειονότητας είναι ζήτημα πραγματικό και όχι νομικό. Η Ελλάδα τονίζει ότι τα μειονοτικά δικαιώματα είναι ατομικά και όχι συλλογικά και ότι δεν θα πρέπει να υπάρχει συλλογικό δικαίωμα στην αυτονομία ή στο συλλογικό αυτοπροσδιορισμό. Σε ό,τι αφορά τον εθνοτικό-πολιτισμικό αυτοπροσδιορισμό (δικαίωμα που υιοθετήθηκε για πρώτη φορά το 1990 στο Κείμενο της Κοπεγχάγης της ΔΑΣΕ), υποστηρίζει ότι η διατύπωση έχει την έννοια ότι μπορεί κανείς ατομικά να αυτοπροσδιοριστεί πολιτισμικά ή εθνοτικά χωρίς να κινδυνεύει να διωχθεί ποινικά. Ο ατομικός αυτός αυτοπροσδιορισμός δεν δημιουργεί από μόνος του μειονότητα και ως επιλέγουν αρκετοί να αυτοπροσδιορίζονται με την ίδια συλλογική ταυτότητα.

Το ενδιαφέρον της ελληνικής πολιτικής στρέφεται σχεδόν αποκλειστικά στους Έλληνες μειονοτικούς που ζουν σε γειτονικά κράτη, και ιδιαίτερα στα κράτη που είναι ασθενέστερα από την ίδια. Η περίπτωση της Αλβανίας είναι χαρακτηριστική και έδωσε λαβή να κατηγορηθεί, εύλογα, η Ελλάδα ότι επεμβαίνει στα εσωτερικά της γείτονος και μάλιστα ότι απειλεί την εδαφική της ακεραιότητα, με κορύφωση τις ενέργειες του Α. Σαμαρά ως Υπουργού Εξωτερικών⁴. Εδώ ο ρόλος της κυβέρνησης ΠΑΣΟΚ υπήρξε πιο εποικοδομητικός έναντι της Αλβανίας σε αντίθεση με την κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας που βρέθηκε να συμπαρασύρεται, λόγω του φόβου του πολιτικού κόστους, από τα γνωστά αλυτρωτικά κελεύσματα. Από το 1974 μέχρι σήμερα η Ελλάδα υπήρξε κατά βάση αδιάφορη όταν πρόκειτο για ξένες («αλλοεθνείς») μειονότητες σε άλλες χώρες, σε σημείο ώστε να δίνει την εικόνα χώρας που δεν ενδιαφέρεται για την τύχη λαών και μειονοτήτων που καταπιέζονται και ότι δεν κόπτεται ιδιαίτερα για την εφαρμογή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από άλλα κράτη. Μάλιστα, κατά καιρούς έχει υποστηρίξει καταπιεστικά και ανταρχικά καθεστώτα που τύχαινε να καταπιέζουν μειονοτικούς των αντιπάλων της Ελλάδας (π.χ. Ρουμανία επί Τσαουσέσκου, Τούρκοι και Πομάκοι στη Βουλγαρία του Ζίβκοφ, Αλβανοί και Σλάβοι Μουσουλμάνοι στην αρραϊώς εθνικιστική νέα Γιουγκοσλαβία του Μίλοσεβιτς).

Α.3 Η στροφή του 1991

Η μουσουλμανική μειονότητα (όπως και η Ελληνική στην Τουρκία) υπήρξε θύμα του ψυχρού πολέμου Ελλάδας-Τουρκίας που ξεκίνησε με την έκρηξη του Κυπριακού στα μέσα της δεκαετίας του 1950. Μέχρι το 1990 εφαρμόζονταν εναντίον της τα γνωστά «κατασταλτικά μέτρα» ή «διοικητικές παρενοχλήσεις». Η πολιτική αυτή φάνηκε να οξύνεται στην πρώτη διακυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ (1981-1988) και συνεχίσθηκε στον πρώτο ενάμισο χρόνο της δεύτερης διακυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας (1990), δημιουργώντας ποικίλα και δικαιολογημένα σχόλια σε βάρος της Ελλάδας διεθνώς. Η στάση αυτή άλλαξε αισθητά με την τοποθέτηση Μητσόκη στη Θράκη το Μάιο του 1991 («ισονομία και ισοπολι-

τεία») και η νέα γραμμή συνεχίζει να ισχύει ως η επίσημη θέση. Παρόλη όμως την πολιτική βούληση και τις προσπάθειες των τελευταίων ετών, το ζήτημα δεν έχει ακόμη εκφύγει από τους κινδύνους του πιασμού. Η νέα πολιτική που εγκαίνιασε ο Μητσοτάκης έγινε ιδιαίτερα αισθητή και στη στάση της Ελλάδας στα διεθνή fora σε θέματα νέων μειονοτικών δικαιωμάτων και στη διαμόρφωση μηχανισμών προστασίας. Η αλλαγή αυτή φάνηκε κυρίως με την πιο ευέλικτη στάση της στη ΔΑΣΕ/ΟΑΣΕ και στον ΟΗΕ και λιγότερο στο Συμβούλιο της Ευρώπης (Ευρωπαϊκός Χάρτης Περιφερειακών και Μειονοτικών Γλωσσών και Σύμβαση-Πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων).

Η στροφή οφείλεται, κατά τη γνώμη μας, κυρίως σε τρεις λόγους. Πρώτον, στην επανεμφάνιση στο προσκήνιο των ξεχασμένων Ελλήνων της νοτίου Αλβανίας (των «Βορειοηπειρωτών»). Δεύτερον, στην αυξανόμενη διεθνή κριτική σε βάρος της Ελλάδας – ειδικά από το χώρο στον οποίο θέλει να ανήκει (την Ευρώπη, τη Δύση) για την πολιτική της στις μειονότητες που αμαύρωνε την εικόνα της χώρας. Τρίτον, στο γεγονός ότι τελικά οι «διοικητικές ενοχλήσεις» σε βάρος της μουσουλμανικής μειονότητας δεν ήταν αποτελεσματικές. Είχαν ως αποτέλεσμα να καταστούν οι Πομάκοι «Τούρκοι» και έδιναν χρυσές ευκαιρίες στην Τουρκία να παρεμβαίνει στα μειονοτικά της Θράκης. Επίσης άρχισε να υιοθετείται και η θέση ότι η ελληνική εθνοτική ομοιογένεια ήταν τέτοια ώστε να μη δικαιολογούνται οι φόβοι των εθνικιστών ότι το «έθνος» και η ελληνική εθνοτική ομοιογένεια κινδυνεύει.

Λόγοι όπως οι ανωτέρω, κατεξοχήν πρακτικοί και όχι αξιακοί, δημιουργούν ερωτηματικά του κατά πόσον πρόκειται για πραγματική και ουσιαστική αλλαγή σε σχέση με τον πολιτισμικά «Άλλο», ειδικά αν λάβει κανείς υπόψη του την άνοδο στη χώρα, από το 1991, του εθνοκεντρισμού, της μισαλλοδοξίας και της ξενοφοβίας – ειδικά σε σχέση με τους Τούρκους, τους Αλβανούς, τους Σλαβομακεδόνες, τους Εβραίους και τους Ρομά⁵ καθώς και τον εθνικιστικό παροξυσμό με το «Σκοπιανό» και τον πάγιο σχεδόν παραιοϊκό αντιτουρκισμό. Τα συμπτώματα αυτά δεν περιορίζονται μόνο στην εξοικονομολογική άκρη δεξιά ή στο κόμμα της Πολιτικής Άνοιξης αλλά διαπερνούν όλα τα κόμματα ακόμα και αυτά της Αριστεράς, μηδέ του Συνασπισμού εξαιρουμένου.

Ας προσπαθήσουμε λοιπόν να καταγράψουμε ορισμένα από τα αίτια της ελληνικής τοποθέτησης έναντι των μειονοτήτων.

Β. Τα αίτια της αντιμειονοτικής στάσης

Θα εντοπίζαμε επτά γενεσιουργούς λόγους που παίζουν καθοριστικό ρόλο στην εδραίωση και διατήρηση του αντιμειονοτικού Λόγου στη χώρα: (1) τις αγκυλώσεις με τις μειονότητες που έχουν ιστορική προέλευση (το μεσοπόλεμο και τον εμφύλιο), (2) τη θέση περί επιτυχούς εθνοτικής ομογενοποίησης (με την αφομοίωση, ανταλλαγές πληθυσμών ή τη φυγή μειονοτικών), (3) την ίδια τη φύση του ελληνικού εθνι-

σμού και της εθνικής ταυτότητας (την επικράτηση δηλαδή της ρομαντικής αντίληψης περί έθνους), (4) την κυρίαρχη εικόνα της Ελλάδας σε σχέση με τη διεθνή κοινωνία (το σύνδρομο «φιλέλληνες-ανθέλληνες», κ.λπ.), (5) τη φορμαλιστική νομική τοποθέτηση, (6) την ελλειπή κατανόηση του νέου διεθνούς περιβάλλοντος και των διεθνών δεσμεύσεων και (7) εμπόδια εννοιολογικού χαρακτήρα που απορρέουν από περιορισμούς της ελληνικής γλώσσας.

Στο σύντομο αυτό άρθρο θα σταθούμε στα τρία τελευταία σημεία που έχουν αναπτυχθεί λιγότερο⁶.

Πέρα από την προφανή πολιτική σκοπιμότητα της αναχρονιστικής θέσης ότι η ύπαρξη μιας μειονότητας είναι θέμα νομικό, δηλαδή αποφασίζεται από το κράτος (παρόμοιες θέσεις υποστηρίζουν η Τουρκία και η Γαλλία), η νομική αντίληψη των πραγμάτων είναι από μόνη της περιοριστική. Στην ελληνική μάλιστα περίπτωση δεν πρόκειται τόσο για θέση που εμπνέεται από την αναζήτηση της ισότητας και του κράτους δικαίου, όσο για στείρο φορμαλισμό και τυπολατρία. Όπως έχει υποστηριχθεί στα πλαίσια της συζήτησης για την ελληνική πολιτική κουλτούρα, το δίκαιο και τα ανθρωπίνια δικαιώματα δεν γίνονται αντιληπτά ως απαραίτητα αρχές που απορρέουν από την ύπαρξη και την αξιοπρέπεια του ατόμου⁷. Οι ατομικές ελευθερίες είναι περισσότερο παροχές, ανταλλάγματα, βασισμένα στην έννοια της παραδοσιακής και ιεραρχικής κοινότητας, δεν θεωρούνται απαραίτητα. Το δε αντίδοτο είναι η υπακοή, αλλιώς μπορούν να αφαιρεθούν για λόγους «εθνικού», κομματικού ή άλλου συμφέροντος εκείνου που έχει την εξουσία. Λείπει η επί ίσους όρους σχέση με τον «Άλλο». Τον «Άλλο», με βάση αυτή την αντίληψη, τον εξουσιάζεις και τον ελέγχεις, δεν τον σέβεσαι. Δεν είναι συνέταρος ή σύντροφος (partner), παρά μόνο αν ανήκει – ή θέλει να ανήκει (να αφομοιωθεί) – στην ίδια ομάδα. Θα προσέθετα ότι ακόμη και η έννοια της «εξουσίας» στα ελληνικά είναι περιοριστική καθώς παραπέμπει στην εκ των άνω επιβολή και υπακοή και όχι τόσο στη βεβαιωμένη έννοια του όρου. Σ' αυτό το πλαίσιο η βασική στις σύγχρονες κοινωνίες έννοια της νομιμοποιημένης εξουσίας (legitimized authority) εκλαμβάνεται μάλλον ως εξουσία που είναι νομικά αποδεκτή και νομοτυπη, δηλαδή απλώς ότι πληροί το Σύνταγμα και τους νόμους του κράτους.

Επικρατεί ακόμη και σήμερα η εντύπωση ότι το ενδιαφέρον για την τύχη μειονοτήτων νομιμοποιείται μόνο εάν αφορά ομοεθνείς μειονότητες. Δεν είναι κατανοητό ότι το διεθνές ενδιαφέρον για τέτοια θέματα δεν συνιστά παρέμβαση στα εσωτερικά μιας χώρας. Δεν έχει ακόμη γίνει πλήρως αντιληπτό ότι υπάρχουν διατάξεις σε σημαντικά διεθνή κείμενα που δεν είναι μεν νομικά (δεν είναι όπως π.χ. η Συνθήκη της Λωζάννης) αλλά ενέχουν πολιτικές και ηθικές δεσμεύσεις που μία χώρα δύσκολα μπορεί να αποφύγει χωρίς να υποστεί διεθνές κόστος. Τέλος, γίνεται δύσκολα αποδεκτό ότι δεν νοείται αντεκδίκηση σε ζητήματα μειονοτήτων, δηλαδή δεν επιτρέπονται μέτρα κατά των μουσουλμάνων της Θρά-

κης ή των Αλβανών λαθρομεταναστών στην Ελλάδα ως αντεκδίκηση για την πολιτική της Τουρκίας ή της Αλβανίας έναντι των Ελλήνων μειονοτικών στις χώρες αυτές.

Ένας πιο ειδικός λόγος για τις αγκυλώσεις αυτές είναι ότι για τους Έλληνες είναι ιδιαίτερα δύσκολο να προβούν σε κάτι που θεωρείται προφανές, να αναγνωρίσουν δηλαδή μία μειονότητα ή ομάδα ως «εθνοτική» ή ως «εθνική», π.χ. τμήμα της μουσουλμανικής μειονότητας ως τουρκικής «εθνικής» ή «εθνοτικής» μειονότητας. Η μεν λέξη εθνοτική δεν γίνεται κατανοητή εκτός της επιστημονικής κοινότητας (και εκεί όχι από όλους), όσο για το «εθνικός», ο εθνικός Τούρκος – Τούρκος δηλαδή ο «μεγάλος εχθρός του γένους» – δεν έχει θέση στην Ελλάδα. Στην περίπτωση των Σλαβομακεδόνων υπάρχει και η επιπρόσθετη δυσκολία με την ονομασία τους, ειδικά αν επιμένουν να αποκαλούνται εθνοτικά Μακεδόνες.

Τα τελευταία πάντως χρόνια έχει αρχίσει να αναπτύσσεται ένας σοβαρός αντίλογος σ' αυτές τις οπισθοδρομικές τοποθετήσεις. Τα μειονοτικά ζητήματα έχουν αρχίσει να μελετώνται πιο ελεύθερα, με πιο επιστημονικό τρόπο πέρα από πολιτικές σκοπιμότητες⁸.

Καταλήγοντας, θα λέγαμε ότι για την Ελλάδα όπως και για τα άλλα κράτη, μία αποτελεσματική και μακρόπνοη μειονοτική/εθνοτική – εσωτερική και εξωτερική – πολιτική θα πρέπει να στηρίζεται σε δύο κύριους άξονες: (α) στις σημερινές αρχές περί ανθρωπίνων και μειονοτικών δικαιωμάτων και (β) στα συμπεράσματα της έρευνας στα ζητήματα αυτά. Από την έρευνα των μειονοτήτων σημειώνουμε τρία σημεία που έχουν ιδιαίτερη σημασία για την περίπτωση της Ελλάδας:

– Οι διάφορες μορφές καταπίεσης, υπό τις σημερινές ειδικά συνθήκες, σπάνια επιτυγχάνουν και πάντως όχι μακροπρόθεσμα. Αντίθετα συσπειρώνουν τις διαφορετικές εθνοτικές αγωνιζόμενες με μεγαλύτερο πείσμα για τα δικαιώματά τους.

– Το έδαφος για να καλλιεργηθεί εθνοτική σύγκρουση μεταξύ κεντρικής κυβέρνησης ή κυρίαρχης εθνοτικής και περιφέρειας είναι συνήθως η εκμετάλλευση και οι διακρίσεις σε βάρος τους, δηλαδή το να καθίστανται πολίτες β' κατηγορίας και η περιοχή που διαβιώνει να είναι υποανάπτυκτη και αντικείμενο εκμετάλλευσης («εσωτερική αποικία»).

– Αν μία εθνοτική ομάδα αποτελεί τμήμα ενός ευρύτερου έθνους, ειδικά ήδη ανεξάρτητου εθνικού κράτους, τότε η αφομοίωση του στο κυρίαρχο έθνος είναι περίπου αδύνατη στις μέρες μας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Αλέξης Ηρακλείδης, «Η ανύπαρκτη πολιτική για τις μειονότητες», *Ελευθεροτυπία* (13 Απριλίου 1994), σελ. 24 & 33. Επίσης του ίδιου, «Μειονότητες, εξωτερική πολιτική και Ελλάδα», δες Κωνσταντίνος Τσιτσέλης και Δημήτρης Χριστόπουλος (επιμ.), *Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα: μία συμβολή των κοινωνικών επιστημών* (Αθήνα: Κριτική, 1997).

2. Βλέπε τα περισσότερα κεφάλαια σε Κωνσταντίνου Τσιτσέλη και Δημήτρη Χριστόπουλου (επιμ.), *ό.π.*· Κωνσταντίνου Τσιτσέλη, *Το διε-*

θνές και ευρωπαϊκό καθεστώς προστασίας των γλωσσικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων και η ελληνική έννομη τάξη (Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα, 1996), σελ. 269-375. Για το μεσοπόλεμο βλέπε Λένα Διβάνη, *Ελλάδα και μειονότητες* (Αθήνα: Νεφέλη, 1995).

3. Τσιτσέλης, *ό.π.*, σελ. 279-80, 301-2.

4. Σπήριος Βαλντέν, «Εθνικισμός και εσωτερική πολιτική: Μακεδονικό και Βορειοηπειρωτικό στη μεταπολεμική κομματική διαμάχη», στο *Έθνος-κράτος-εθνικισμός* (Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 1994), σελ. 270-77.

5. Γιάννης Βούλγαρης κ.ά., «Η πρόσληψη και η αντιμετώπιση του "Άλλου" στη σημερινή Ελλάδα», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης* 5 (Απρίλιος 1995), σελ. 81-100.

6. Για τα άλλα αίτια βλέπε Ηρακλείδη, σε Τσιτσέλη και Χριστόπουλου (επιμ.), *ό.π.*

7. Adamantia Pollis, «The State, the Law, and Human Rights in Modern Greece», *Human Rights Quarterly* (Νοέμβριος 1986), σελ. 590-614, Νίκος Μουζέλης, *Ο εθνικισμός στην ύστερη ανάπτυξη*, (Αθήνα: Θεμέλιο, 1994), σελ. 48-9. Θάνος Λίποβας, *Ενάντια στο Ρεύμα: για μία κοινωνία πολιτών* (Αθήνα: Πλέθρον, 1996), σελ. 59, 130, 139-41, 155.

8. Βλέπε π.χ. Αντώνη Λιάκου, Άγγελου Ελεφάντη, Αντώνη Μανιτάκη, Διαμαντού Παπαδημητρώπουλου, *Ο Ιανός του εθνικισμού και η ελληνική βαλκανική πολιτική* (Αθήνα: Εκδόσεις Ο Πολίτης, 1983). Μουζέλη, *ό.π.*, σελ. 40-52. Γ.Β. Δερτιλή, *Αεί παίδες παιδευτοί*, (Αθήνα Καστανιώτης, 1996), σελ. 15-34. Θάνου Λίποβας, *Ζητήματα πολιτικής ψυχολογίας*, (Αθήνα: Εξάντας, 1991), σελ. 266-82. Μιχάλη Γ. Παπακωνσταντίνου, «Μία Βαλκανική εμπλοκή: Μειονότητες», *Νέα Εστία*, τεύχος 1619 (1994), σελ. 45. Τσιτσέλη & Χριστόπουλου (επιμ.), *ό.π.*

